

Давлетов Ўткирбек Матмуратович,

Миллий гвардия Ҳарбий-техник институти
докторанти, майор

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2019-4-3>

ҲАРБИЙ СУД ИШЛАРИНИ ЮРИТИШДА ОЧИҚЛИК ТУШУНЧАСИ: АҲАМИЯТИ, МАҚСАДИ ВА ХУҚУҚИЙ ТАБИАТИ

Аннотация: мақолада ҳарбий суд ишларини юритишда очиқлик тушунчаси: аҳамияти, мақсади ва ҳуқуқий табиати билан боғлиқ бўлган мазкур йўналишдаги нормаларни ҳаётга татбиқ этиш масалалари ёритилган.

Таянч сўзлар: одил судлов, ошкоралиги, тенг ҳуқуқлилиқ, оммавий ахборот воситалари, жамоатчилиқ назоратини, ахборот тизими, электрон суд жараёни, инновацион технологиялар ва хориж тажрибаси.

Давлетов Уткирбек Матмуратович,

Докторант Военно-технический институт
Национальной гвардии, майор

ПОНЯТИЕ ОТКРЫТОСТИ В ВОЕННОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ: ЕГО ЗНАЧЕНИЕ, НАЗНАЧЕНИЕ И ПРАВОВАЯ ПРИРОДА

Аннотация: В статье изложено понятие открытости в военном судопроизводстве: реализация норм в этой области связана с его значением, назначением и правовой природой.

Ключевые слова: справедливость, прозрачность, равенство, средства массовой информации, общественный контроль, информационные системы, электронное правосудие, инновационные технологии и зарубежный опыт.

Davletov Utkirbek Matmurovich,

Doctoral student at the National guard
Military Technical Institute, major

THE CONCEPT OF OPENNESS IN MILITARY COURT PROCEEDINGS: ITS MEANING, PURPOSE AND LEGAL NATURE

Annotation: The article describes the concept of openness in the military court proceedings: the implementation of norms in this area is related to its meaning, purpose and legal nature.

Key words: justice, transparency, equality, mass media, public control, information systems, e-justice, innovative technologies and foreign experience

Демократик давлатда одил судловнинг муҳим тамойилларидан бири бу - суд жараёнининг ошкоралиги бўлиб, барча манфаатдор шахсларни тезкор хабардор қилишдир.

Ҳокимиятнинг бошқа тармоқларига қараганда суд ҳокимияти фаолиятининг очиқлиги масаласи ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб туради. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 113-моддасида ҳамма судларда ишларнинг очиқ кўрилиши кафолатланиши билан бир қаторда ишларни ёпиқ мажлисда тинглашга қонунда белгиланган ҳоллардагина йўл қўйилиши ҳақидаги норма назарда тутилган. Мазкур конституциявий норма бошқа қонун ҳужжатларида ривожлантирилган. Бинобарин, Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги "Судлар тўғрисида"ги қонунининг 7-моддасига кўра, ҳамма судларда ишлар очиқ кўрилиши, ишларни ёпиқ мажлисда кўриб чиқишга фақат қонунда белгиланган ҳолларда йўл қўйилиши белгиланган. Булар давлат ёки тижорат сирлари, шунингдек фарзандликка олиш сирини билан боғлиқ ҳолатлар, ишда иштирок этувчи шахсларнинг ҳаётига таалуқли маълумотлар бўлиши мумкин. Жинсий жиноятлар тўғрисидаги ишлар ҳам истисноли ҳолат ҳисобланади.

Суд ҳокимияти фаолиятининг очиқлиги ва иш кўришнинг ошкоралиги одил судлов жараёнида қонунийликни таъминлаш ҳамда процесс иштирокчиларининг ҳуқуқларини рўёбга чиқаришда муҳим юридик кафолат вазифасини бажаради. Судда иш кўришнинг ошкоралиги инсонларнинг суд ҳокимиятига бўлган ишончини мустаҳкамлайди. Ошкора кўрилган ишларнинг оммавий ахборот воситалари орқали ёритилиши суд фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга оширилишини таъминлайди ва муҳим тарбиявий аҳамиятга эга.

Дунё тажрибаси шуни кўрсатадики, жамоатчилик назорати, биринчидан, фақатгина жамият учун эмас, балки давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари фаолиятини самарали ташкил этишда муҳим аҳамият касб этади. Зеро, жамоатчилик назорати қонунларнинг самарали ишлашини таъминлашга, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилишга ва уни ҳимоя қилишга даъват қилади, давлат тузилмаларининг барча даврларда такомиллашувини таъминлайди. Жамоатчилик назорати орқали мансабдор шахсларнинг жавобгарлиги ва масъуллиги ошади. Иккинчидан, жамоатчилик назорати орқали фуқаролар фикр-мулоҳазаларининг ижтимоий ҳаётдаги таъсирчанлиги ортади. Бу ўз навбатида мамлакатда амалга оширилаётган ислохотларнинг янада самарали кечишини таъминлайди. Учинчидан, жамоатчиликнинг ишончи ва қўллаб-қувватлаши орқали давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари ўз фаолиятларини янада самарали ташкил этиш имконияти яратилади. Жамоатчиликнинг қўллаб-қувватлашини ҳис қилган ваколатли давлат органлари фуқаролардан, фуқаролик жамияти институтларидан келиб тушган таклиф ва мулоҳазалар асосида мамлакатда изчил ислохотларни амалга ошириш имкониятига эга бўлади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, айрим ривожланган хорижий давлатлар масалан, АҚШ, Буюкбритания, Германия, Франция каби давлатлар қонунчилик

тажрибасида жамоатчилик назорати тўғрисида алоҳида қонун мавжуд эмас. Бирок шундай бўлса-да, жамоатчилик назорати бошқа қонун ҳужжатларида ўз ифодасини топган. Ушбу давлатлар қонунчилик амалиётида жамоатчилик назоратининг субъектлари бўлиб асосан фуқаролар, жамоат кенгашлари, илмий муассасалар, ННТ ҳамда ОАВ ҳисобланади. Данияда эса парламент, депутатлар, махсус комиссиялар ҳам жамоатчилик назоратининг субъектлари ҳисобландилар.

Бинобарин, ахборот олиш имкониятининг яратилиши суд ишларининг сонини камайишига ҳам ёрдам беради. Чунки суднинг иш бўйича ҳал қилув қарори ёки ҳукм чиқарганлиги айти шу иш бўйича судга қилинаётган муурожаатларнинг олдини олади. Судда иш кўришнинг очиқ ва ошкоралиги тамойили суд қарорларининг асосли, қонуний ва адолатли қабул қилинишини кафолатлашга хизмат қилади. Суд ҳал қилув қарори ва ҳукмининг эълон қилиниши эса судьяларни иш юзасидан ўз қарорларини аниқ фактлар билан асослашга ундайди, масъулиятини оширади. Шундай экан, ҳозирги кунда одил судлов ҳужжати саналмиш суд ҳал қилув қарорлари ва ҳукмларининг қонунийлиги, асослиги ва адолатлилигини таъминлаш мақсадида унинг тушунарли, ҳамма учун очиқ ва шаффофлигини таъминлаш муҳим масала ҳисобланади. Дарҳақиқат, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 30-моддасида бу меъёр мустаҳкамлаб кўйилган: "Ўзбекистон Республикасининг барча давлат органлари, жамоат бирлашмалари ва мансабдор шахслари фуқароларга уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига дахлдор бўлган ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиш имкониятини яратиб бериши лозим". Суд қарорининг қонуний, асосли ва адолатли бўлиши кўп жиҳатдан суд процесларининг очиқлиги, ҳар қандай шахснинг суд қарори билан танишиш имкониятига эга бўлишига боғлиқдир.

Суд фаолиятининг очиқлигини таъминлаш - фуқароларининг ўз вақтида аниқ ахборотга эга бўлишига, вақтларини иқтисод қилишга ҳамда фуқаролик жамияти институтлари фаолиятини янада ривожланишига кўмаклашибгина қолмай, балки суд ҳокимиятининг обрўсини мустаҳкамлайди, суд ишларининг сифатини яхшилаиди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ҳар қандай тизимнинг шаффофлигини унинг ёритилиш даражасига солиштириб ўрганиш мумкин. Бу сизга тизимнинг иши ҳақида тўлиқроқ тасаввурга эга бўлиш ҳамда унинг ишини яхшилаш имкониятини беради.

Ушбу тамойилнинг қанчалик ижтимоий аҳамиятга эга эканлигини даврнинг ўз тақозо этмоқда. Чунки ҳокимият тузилмаларининг фаолиятида ошкоралик ва шаффофлик тамойили ҳуқуқлар бузилиши эҳтимолини камайтириб, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш даражасини оширади.

Одил судловни амалга оширишда ошкоралик ва шаффофлик одил судловнинг энг муҳим тамойили сифатида мавжудлиги (амалда таъминланганлиги) ўз новбатига қонун устуворлиги, адолатлик, тортишувчанлик ва тенг ҳуқуқчилик тамойилларига йўл очади.

Шубҳасиз, сўнгги икки йил ичида, суд ҳокимияти фаолиятида очиқлик ва ошкоралик тамойилининг амалда таъминлаш бўйича бир қатор ҳужжатлар қабул қилинди. Жумладан, Президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан 2016 йил 21 октябрда "Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва

эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-4850-сонли Фармоннинг қабул қилиниши муҳим аҳамият касб этди.

Шунингдек, суд тизимининг энг ёрқин ютуқларидан бири - давлатимиз раҳбари томонидан 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги Ф-4947-сонли Фармони|1|да кўриб чиқилган долзарб вазифалардан бири бўлган электрон тартибда суд ва ижро ишини юритишнинг замонавий шакл ва усуллари, шу жумладан, процесс иштирокчилари билан ўзаро электрон ҳамкорликни амалга ошириш, видеоконференцалоқадан фойдаланиш, шунингдек, процессуал ҳаракатларни видео, аудио қайд этишни, суд-тергов жараёнларини стенограмма қилишнинг янги турларини кенгроқ жорий этиш.

Ахборот тизими суд жараёнларини тартибга солиб, автоматлаштириш, суд процедураларига ёрдам бериш, статистика ва таҳлилий маълумотларни ишлаб чиқиш, бюрократик тўсиқларни камайтириш ва бартараф этиш учун мўлжалланган.

Айни шу мақсадда, электрон суд жараёнига ўтишнинг муҳим таркибий қисмига айланган "Суд амалиёти"ни жорий этилиши фуқароларга, адвокат вакилларига ўзи уйлари ва идораларидан чиқмаган ҳолда электрон ариза бериш, давлат божини тўлаш, шунингдек, суд ҳужжатини кўриш ва чоп этиш учун рухсат олиш имконини беради. Шунингдек, йиғилиш вақт ва жой ҳақида томонларга СМС тарзида мобил телефонга хабарлар юбориш билан фуқароларнинг вақти ва маблағлари иқтисод қилишга, уларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашда, адолатни қарор топтириш ва судда ишларни тез, сифатли, самарали ҳал этишда ҳамда судлар томонидан қонуний ва асосланган ҳал қилув қарорларини чиқаришда муҳим аҳамиятга эга.

Албатта, бу жараёнда, фуқароларнинг шахсий ҳаёти, шахсий ва оилавий сирлари, ишбилармонлик обрўсини ҳимоя қилиш нуқтаи назардан айнан қандай тоифадаги ишлар ОАВ орқали ёритилиши ва нашр этилиши билан боғлиқ механизмни (давлат ёки қонун билан ҳимояланган сирлар бундан мустасно) қайта кўриб чиқиш лозим. Зеро, оммавий ахборот воситаларининг эркинлиги бу - жамиятда ҳуқуқбўзарликларнинг камайиш воситаси ҳамдир.

Бу борада, тажрибаси ўрганилган бир қатор давлатлар, жумладан Россиянинг Челябинск вилоят ҳарбий суди тизимида маълумотни жамлаш бевосита автоматлаштирилган режимда амалга оширилиб, иш юритишни тугатгандан сўнг, суд ҳужжати сканердан ўтказилиб, кейинги ишлов бериш учун "Ҳужжат тасвирларининг электрон архиви" га юборилиши амалиёти жорий қилинган.

Шунингдек, "Ахборот, ахборотлаштириш ва ахборотни муҳофаза қилиш тўғрисида"ги қонуни билан давлат органлари ва жамоат бирлашмаларининг фаолияти ҳақидаги ахборотни тарқатиш ва (ёки) тақдим этиш эркинлиги чекланиши билан боғлиқ муаммоларга чек қўйилган. Бу ўз навбатида, ҳуқуқни қўллаш амалиёти ва қонунийлигини таъминлашга қаратилган суд қарорларининг очиқ ва адолатлилигини, кўплаб одамларнинг манфаатларига хизмат қилишини назарда тутди. Бундан ташқари, 2019 йил 1 июлгача Россия Мудофаа вазирлиги ҳарбий суд тизими кенг миқёсли ислоҳотларни амалга ошириши режалаштирилган бўлиб, унга кўра шикоятлар ва муурожаатларни кўриб чиқиш учун алоҳида олий ўқув юртлари ташкил этилади.

Мутахассислар таъкидлашларича бу каби ислоҳотлар тизимни янада самаралироқ ва мустақил бўлишига олиб келади.

Бугунги суд-ҳуқуқ ислоҳотларидан қутилаётган юқори натижага эришиш биздан ҳам замонга мос ташаббускорлик ва унга мос фидойийликни талаб этади.

Айни шу мақсадда, Ўзбекистон 2017-2020 йилларга мўлжалланган судларни ахборотлаштиришнинг янги дастурини ишлаб чиқмоқда. Бирлаштирилган суд-маъмурий ахборот тизимини электрон ҳукумат тизими билан бирлаштириш, миллий Е-СУД тизимини такомиллаштириш ва барча жараёнларни автоматлаштириш режалаштирилган.

Ўзбекистонда суд жараёнларини ахборотлаштириш дастури суд ишларининг ошкоралигини ва автоматлаштириш таъминлаш, суд ходимларининг ўз хизмат мажбуриятларини суиистеъмол қилинишини олдини олиш, мавжуд маълумотлар базасини такомиллаштириш, тармоқлар ва дастурий таъминотни такомиллаштиришга қаратилган.

Судларда АКТни такомиллаштириш лойиҳаси мамлакат бўйлаб очик суд жараёнларини онлайн мониторинг қилиш учун зарур бўлган АКТ жиҳозлари билан жиҳозланган Адлия саройи тузилишини назарда тутди. Суд процессида аудио ва видеоёзувлар учун дастурий таъминот тўплами ва видеоконференцсалоқа билан интеграциялашуви суд процессида яна бир янгилик бўлди.

Инновацион технологиялардан кенг фойдаланиш - суд ишларини такомиллаштиришнинг устувор йўналишларидан бири бўлиб, технологиялардан фойдаланган ҳолда, халқаро тажрибани қўллаш асосида судларни янада автоматлаштириш ва ахборотлаштириш натижада ҳуқуқий сиёсат самарадорлигини, давлат рақобатдошлигини ҳамда жамоатчиликнинг судларга бўлган ишончини оширишга хизмат қилади.

Бундан ташқари, ОАВ фаолияти орқали давлатга нисбатан ўзига хос таъсир кучи яратилади. Ушбу таъсир кучи жамоатчилик фикрини вужудга келтириши, ҳокимият ва бошқарув органларини тегишли қарор қабул қилишга, бузилган ҳуқуқни тиклаш ёки ҳуқуқни ҳимоя қилиш жараёнини амалга оширишга, кишиларда ҳуқуқий онг ва маданиятининг шаклланишига асос бўлиши мумкин. Бундан ташқари, ОАВ айрим сиёсий ва ижтимоий жараёнларга, давлат ва жамият қурилиши масалаларига қабул қилиниши назарда тутилаётган қонун лойиҳалари ва ҳукумат қарорларига ўз муносабатларини билдириши орқали жамоатчилик назоратини амалга оширади.

Ҳозирги вақтда виртуал кузатув мақсадида шаффофликни оммалаштириш тенденцияси қуйдагиларга асосланган деб тахмин қилиш одатий ҳолдир:

а) компютер, медиа ва телекоммуникация соҳаси эгаларининг "виртуал классик"нинг қудратли истаклари;

б) ахборотдан фойдаланишда индивидуализмнинг ўсишини рағбатлантириш истаги;

в) универсал интерактив муҳитни яратиш мақсадлари;

г) эксперт дастурлари ёрдамида функционал назоратни амалга ошириш истаги.

Виртуал элита амбициялари нуқтаи назаридан шаффофлик одатда индивидуалистик озодликнинг мафкуравий тасвири сифатида намоён бўлади, лекин аслида (Д. Галкин қайд этганидек) шаффофлик - тананинг маълумотлар оқими билан тенглаштирилган электрон нормаллашувини аниқлатади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб шунга айтиш мумкинки, жамоатчилик фикрини

инобатга олиш - фуқаролик, иқтисодий ва маъмурий суд ишларини юритишга ва ошкораликни таъминлашга, суд ишларининг очиқ ва ошкоралиги эса - суд томонидан адолатли ҳал қилув қарорини чиқарилишига, бу ўз навбатида, суднинг тарбиявий ролини кучайтиришга, очиқлик ва ошкораликни таъминлаш асосида ҳалқимизнинг ишончини қозонишга, шунингдек, адолатни таъминлаш асосида суд томонидан қабул қилинаётган ҳужжатлар жазолаш воситаси эмас, балки тарбия воситаси, бузилган ҳақ-ҳуқуқларни таъминлаш кафолати эканлигига хизмат қилади.

Иқтибослар / Сноски / References:

---

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги Ф-4947-сонли Фармони // "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2017 йил 13 февраль, 6-сон, 70-модда. (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on February 7, 2017 "On the Strategy for Action for the Further Development of the Republic of Uzbekistan" F-4947 // "Collection of Laws of the Republic of Uzbekistan", February 13, 2017, Article 70.)